

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Tussen twee dynastieën: Margaretha van Bourgondië, gravin van Henegouwen, Holland en Zeeland
Brandsma, M.

Citation

Brandsma, M. (2020, December 15). *Tussen twee dynastieën: Margaretha van Bourgondië, gravin van Henegouwen, Holland en Zeeland*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/138644>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/138644>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/138644> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Brandsma, M.

Title: Tussen twee dynastieën: Margaretha van Bourgondië, gravin van Henegouwen, Holland en Zeeland

Issue date: 2020-12-15

Slotbeschouwing

Ten tijde van haar huwelijk in 1385 was de tienjarige Margaretha van Bourgondië niet meer dan een pion die naar voren werd geschoven in het politieke machtsspel van haar vader, Filips de Stoute, maar wel een belangrijke. Door haar opvoeding was ze van jongs af aan doordrongen van haar hoge status, en van haar verwantschap aan het Franse koninklijk huis. De ongekende luister waarmee haar huwelijk werd gevierd zal dit statusbesef alleen maar hebben vergroot. In de betrekkelijke luwte van het Beierse hof groeide zij vervolgens uit tot een dame. Met de geboorte van dochter Jacoba in 1401 was haar belangrijkste taak binnen de Beierse dynastie volbracht, al was één kind, en dan nog wel een dochter, vanuit opvolgingsoogpunt verre van ideaal. Nadat de macht in beide dynastieën was overgegaan op de volgende generatie werd Margaretha de spil van het Beiers-Bourgondische familienetwerk. Zij deed bestuurlijke ervaring op als plaatsvervanger van haar echtgenoot wanneer deze tijdelijk elders verbleef en betrad het pad van de internationale diplomatie. In deze periode wist zij de belangen van zowel haar eigen dynastie als die van haar echtgenoot loyaal te dienen.

Na de dood van Willem van Beieren was zij zelf aan zet. Margaretha hield vast aan de opdrachten die hij haar had meegegeven: zijn opvolging door erfdochter Jacoba en het buiten de deur houden van de Kabeljauwen in Holland en Zeeland. Aanvankelijk was dit verenigbaar met het Bourgondisch belang, maar op de langere termijn bleek dit onmogelijk. Haar steun aan het verbreken van Jacoba's Brabants-Bourgondische huwelijk stelde Margaretha's relatie met haar eigen dynastie ernstig op de proef. Haar instemming met het daaropvolgende Engelse huwelijk, dat indruiste tegen het belang van Bourgondië, was het breekpunt. Deze 'rebellie' tegen haar eigen dynastie kwam haar letterlijk duur te staan.

Haar positie als vorstelijke weduwe vergeleek Margaretha in een brief met die van wijlen haar echtgenoot als graaf van Holland. Zij benadrukte daarmee zowel haar vorstelijke status als haar zelfstandigheid. Uit de literatuur is bekend dat vorstelijke weduwen in de late middeleeuwen een relatief onafhankelijke positie hadden, onder andere vanwege de inkomsten die zij ontvingen uit hun douarie. Naar het inkomensniveau van vorstelijke weduwen in relatie tot dat van regerende vorsten is nog weinig of geen onderzoek verricht. Uit dit proefschrift blijkt dat Margaretha's inkomsten bijna 40% van de vorstelijke domeininkomsten van de graaf van Henegouwen, Holland en Zeeland bedroegen, exclusief beden. In absolute zin waren deze vergelijkbaar met die van de Bourgondische hertoginnen Isabella van Portugal en Margaretha van York. Vanuit het conglomeraat van vorstendommen waarover de hertog van Bourgondië heerste was een dergelijk weduwenpensioen nog wel op te brengen, maar voor de drie Beierse graafschappen was het een zware last. Vervolgonderzoek zal moeten uitwijzen of een douarie die beslag legde op een zo substantieel deel van de traditionele vorstelijke domeininkomsten gangbaar of uitzonderlijk was.

Margaretha's douarie verschaftte haar de middelen om op hoog niveau mee te spelen in het politieke spel. De focus op haar inkomsten in het tweede deel van dit proefschrift heeft echter niet alleen naar voren gebracht hoe vermogend zij was, maar ook waar de grenzen van de macht van een vorstelijke weduwe lagen. Wanneer zij te ver buiten de lijntjes van de familiepolitiek kleurde werd zij door mannelijke familieleden teruggefloten, door middel van financiële represailles. Door beslag te leggen op domeinen die deel uitmaakten van haar douarie en door betaling van jaargelden stop te zetten

zetten zij haar onder druk. Dit was een stelselmatige en bewuste politiek, die niet alleen tegen Margaretha werd ingezet.¹

In de inleiding tot dit proefschrift is al aangestipt dat de manier waarop middeleeuwse vorstinnen macht en invloed uitoefenden uit de bronnen die ons ter beschikking staan meestal niet helder naar voren komt. Dit geldt ook voor Margaretha's politieke rol in de cruciale jaren 1417-1433, waarin Henegouwen, Holland en Zeeland geleidelijk onder Bourgondische bewind kwamen. Dit is niet alleen toe te schrijven aan aard en hoeveelheid van het bronmateriaal, maar ook aan haar manier van opereren. Naar buiten toe hield zij vast aan haar neutrale rol als douairière, die buiten de conflicten van haar dochter stond. Hierdoor kon zij als spin in het web een rol spelen in allerhande besprekingen en onderhandelingen. Een groot deel van haar activiteiten onttrekt zich mede door deze houding aan ons zicht. Dat zij niet werkelijk neutraal was blijkt uit de reacties van haar tegenstanders, in de vorm van een vijandverklaring, beschuldiging van rebellie en de al genoemde financiële repressailles.

Door deze schijnbaar neutrale houding is niet eenvoudig vast te stellen of Margaretha daadwerkelijk optrad als leidster van de Hoekse partij, zoals Antheun Janse heeft gesuggereerd. Duidelijk is dat zij in het dynastieke conflict over de opvolging van graaf Willem VI, dat in Holland en Zeeland het karakter had van een partijstrijd, met haar dochter aan de kant van de Hoeken stond. Deze verbintenis met de Hoekse partij moet vooral in het licht van loyaliteit aan haar overleden echtgenoot worden gezien. Als zij een leidende rol heeft gespeeld in het Hoekse kamp, wat op zich aannemelijk is, deed zij dat echter zonder als zodanig op de voorgrond te treden. In tegenstelling tot Jacoba trad zij niet op als boegbeeld van de Hoekse partij. Margaretha voerde voor zover bekend zelf geen oorlog en nam bewust niet deel aan algemene verdragen, zoals de Zoen van Woudrichem, het Hoeks verbond of de Zoen van Delft. Zij speelde haar rol veelal in de schaduw van haar dochter. Dit betekent overigens niet dat zij zich bescheiden opstelde. De nederige houding die Jacoba soms aanwendde in correspondentie² was niet haar stijl, en een pion was zij al lang niet meer. Haar manier van opereren, deels achter de schermen, hing samen met haar positie tussen twee dynastieën, die maakte dat zij moest laveren tussen het Bourgondische en het Beierse belang. Als vorstelijke weduwe moest zij steeds haar positie bepalen ten opzichte van *'the powers that be'*.

Na de dood van haar echtgenoot was Margaretha's voornaamste taak binnen de Beierse dynastie om de positie van haar dochter als opvolgster in Henegouwen, Holland en Zeeland veilig te stellen. Haar politiek handelen en haar partijdigheid werden hierdoor geheel bepaald. Als een laatmiddeleeuwse tiggermoeder steunde en stuurde ze haar dochter, vanuit de overtuiging dat haar erfrecht verdedigd moest worden. Ze handelde hiermee zoals van een middeleeuwse vorstin werd verwacht, al komt het in moderne ogen niet sympathiek over. Dat ze vooral haar eigen belang diende, zoals soms wordt verondersteld, is eigenlijk niet hard te maken. Door Jacoba's positie als erfdochter voorop te stellen kwam ze in aanvaring met de Bourgondische dynastie, en daardoor in ernstige financiële problemen. Het is moeilijk voorstelbaar dat ze dit niet heeft voorzien, mede met het oog op haar eerdere conflict met Jan van Beieren, dat een vergelijkbaar gevolg had. Ze nam het risico, maar verloor. Uiteindelijk moest ze aanvaarden dat de Beierse erfdochter door de Bourgondische dynastie aan de kant werd geschoven. Na de definitieve

¹ Andere voorbeelden zijn Elisabeth van Görlitz en Johanna van Werchin (Stein, *Affaire*, 27; Flammang, *Jeanne de Werchin*, 286).

² Janse, *Jacoba*, 224-28.

machtsoverdracht aan Bourgondië in 1433 speelde zij geen rol van belang meer in het internationale politieke spel. Dat haar handelen steeds was bepaald door de belangen van Jacoba werd voor de laatste keer duidelijk toen zij, nadat haar dochter 's nachts in haar aanwezigheid op Teilingen was overleden, direct de volgende dag afstand deed van alle opvolgingsrechten die zij nog zou kunnen hebben.³ Daarna stond zij in politiek opzicht definitief in de zijlijn.

Net als veel van haar tijdgenotes heeft Margaretha ook buiten de politieke geschiedenis haar sporen nagelaten, al zijn die inmiddels grotendeels uitgewist. Ze trad op als literair mecenas van Christine de Pizan ten tijde van de totstandkoming van haar beroemde 'Boek van de stad der vrouwen', gaf opdracht tot het illumineren van handschriften en inspireerde dichters tot het maken van lofdichten. Ook verrichte zij religieuze schenkingen, die soms mede politiek gemotiveerd waren. Het grootste deel van haar leven bracht zij door in het franstalige Henegouwen, dat grenste aan het Franse koninkrijk. Hier bevond zich het leeuwendeel van haar douarie. In contemporaine bronnen wordt zij dan ook regelmatig aangeduid als '*madame de Hainaut*'. In haar residentie, Le Quesnoy, waar zij meer dan 55 jaar verbleef, leefde de herinnering het langst voort. Zij liet er haar grafkapel bouwen, gekoppeld aan een liefdadige stichting die in de negentiende eeuw nog bestond. Aan het eind van de Tweede Wereldoorlog werd in Le Quesnoy een historische komedie opgevoerd, waarin Margaretha niet als strijdlustig vorstin, maar als lokaal weldoenster werd opgevoerd.⁴ Van haar voornaamste verblijfplaats, het grafelijk kasteel, is niet veel meer over, maar op de moderne bovengrondse muren prijkt heden ten dage het opschrift '*Château de Marguerite de Bourgogne*'.

Margaretha van Bourgondië was in veel opzichten een typische laatmiddeleeuwse vorstin: uitermate standsbewust en toegewijd aan het dynastieke belang. Het loyaliteitsconflict dat haar dubbele identiteit, als oudste dochter van de hertog van Bourgondië en echtgenote van de graaf van Henegouwen-Holland, met zich mee bracht is kenmerkend voor veel, zo niet alle vorstelijke echtgenotes en weduwen in de conflictrijke laatmiddeleeuwse samenleving. Maar met welke dynastie identificeerde zij zich nu het meest? Uit haar literaire en religieuze patronage komt naar voren dat zij veel waarde hechtte aan haar Franse koninklijke wortels. Persoonlijk identificeerde zij zich bovenal met deze dynastie. Hierin verschilde zij niet van Filips de Goede, die ook nooit vergat dat hij van Franse koninklijken bloede was.⁵

Door haar huwelijk werd Margaretha niet alleen een schakel tussen twee dynastieën, maar ook tussen twee tijdperken. Zij verpersoonlijkte de Bourgondische machtsovername in Henegouwen, Holland en Zeeland, maar hield als gravin-weduwe de herinnering aan de Beierse dynastie in stand. De hofhouding, waarmee zij zich tot het eind van haar leven omringde, had Bourgondische proporties. Qua samenstelling was deze echter grotendeels een relict uit de Beierse periode. Met name voor Henegouwen geldt dat deze pas met haar dood in 1441 definitief werd afgesloten.

³ Devillers, *Cartulaire V*, 360.

⁴ Giloteaux, *Quesnoy*, 147-70.

⁵ Huizinga, *L'État Bourguignon*, 172-73, 180-82; Lacaze, *Traditions*, 381-82.

